

Znanstveno-stručni skup *Rukopisne ostavštine kao dio hrvatske baštine*

Zagreb, Hrvatski državni arhiv, 9. listopada 2014.

Premda arhivske ustanove u Republici Hrvatskoj prvenstveno čuvaju i obrađuju gradivo nastalo djelovanjem javnih institucija, dio sveukupnog fundusa arhiva čine i osobni i obiteljski arhivski fondovi, odnosno rukopisne ostavštine istaknutih osoba i obitelji. Malena količinska zastupljenost takvog gradiva jedan je od uzroka njegove gotovo poslovične potisnutosti u usporedbi s obimnijim fondovima uprave i javnih institucija kada je riječ o udjelu u poslovima arhivističke obrade i sređivanja ili pak javne i medijske izloženosti. Ipak, zbog često jedinstvenog uvida u javne i privatne zakutke života brojnih znanih i neznanih pojedinaca, upravo su rukopisne ostavštine nezaobilazan izvor za razna povijesna, sociološka, genealoška i druga slična istraživanja.

Hrvatski državni arhiv, nakon Nacionalne i sveučilišne knjižnice i Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, treća po redu ustanova u Republici Hrvatskoj po brojnosti sačuvanih rukopisnih ostavština, čuva u svojim spremištima oko kilometar takvog gradiva, u sklopu Odsjeka za gradivo pojedinaca, obitelji i arhivske zbirke i Odsjeka za starije arhivsko gradivo. Središnja hrvatska arhivska institucija organizirala je pod pokroviteljstvom Ministarstva kulture RH 9. listopada 2014. jednodnevni znanstveno-stručni skup *Rukopisne ostavštine kao dio hrvatske baštine*, na kojem je više od 15 sudionika iz različitih domaćih kulturno-baštinskih ustanova podijelilo svoja iskustva u radu s rukopisnim ostavštinama, a skup je ujedno poslužio kao prilika da se ukaže na trajnu važnost tog gradiva za arhiviste koji ga obrađuju, znanstvenike i istraživače te cjelokupnu hrvatsku kulturu. Kao konvencionalniji povod za održavanje skupa poslužila je 150. obljetnica rođenja povjesničara, diplomata i pravnika Luja Vojnovića (1864.-1951.), čija se rukopisna ostavština čuva u HDA.

Skup održan u Velikoj čitaonici HDA započeo je pozdravnim govorima Vlatke Lemić, ravnateljice HDA, i Dunje Seiter-Šverko, ravnateljice NSK. Prvo izlaganje održala je Marina Škalić iz HDA pod naslovom *Projekt digitalizacije obiteljskog fonda Vojnović*. Autorica se u prvom dijelu izlaganja usredotočila na iskustva iz vremena arhivističke obrade tog obiteljskog fonda, iznijevši detalje o njegovom sadržaju, izradi plana sređivanja i strukturiranju fonda te oblikovanju obavijesnog pomagala, koje je tom prilikom i detaljnije prezentirano. U drugom je dijelu pažnju usmjerila na opis projekta digitalizacije gradiva tog obiteljskog fonda. Opisano je kako su tekle razvojne faze projekta: priprema gradiva za snimanje, zaštitno mikrofilmiranje fonda, izrada korisničkih kopija u digitalnom obliku, praćenje kvalitete i cjelovitosti digitalnih snimaka, strukturiranje i označivanje direktorija i digitalnih snimaka u SUDAG-u te formiranje metapodataka. Digitaliziranjem fonda njegov je sadržaj postao dostupan široj javnosti. Pokazan je i praktičan način pristupanja digitaliziranim snimkama putem mrežnih stranica

HDA i arhivskog informacijskog sustava ARHiNET, kao i mogućnosti pretraživanja cjelokupnog digitalnog sadržaja. Prezentirano je i novo nadopunjeno digitalizirano obavijesno pomagalo obiteljskog fonda Vojnović.

Melina Lučić iz HDA, jedan od najverziranijih hrvatskih stručnjaka za arhivističku teoriju i praksu vezanu za područje rukopisnih ostavština, održala je izlaganje *Rukopisne ostavštine u hrvatskim baštinskim i drugim institucijama*. Autorica je obuhvatila ukupnost osobnih rukopisnih ostavština, analizirajući njihovu rasprostranjenost, očuvanost i cjelovitost te strukovnu i rodnu zastupljenost stvaraatelja u baštinskim i drugim srodnim hrvatskim institucijama. Naglašeno je višestruko povećanje tog gradiva u raznim baštinskim ustanovama u posljednja tri desetljeća i podvučena uloga knjižnica i muzeja koji su ga u prošlosti preuzimali sustavnije od arhivskih ustanova. Također je istaknula da su se arhivi pomnije posvetili prikupljanju rukopisnih ostavština tek nakon Drugoga svjetskog rata.

Irena Galić Bešker iz NSK govorila je na temu *Rukopisna ostavština obitelji Vojnović kao dio građe pohranjene u Zbirci rukopisa i starih knjiga NSK*. Autorica je istaknula važnost koju rukopisne ostavštine obitelji i pojedinaca imaju u sustavnom prikupljanju, obradi i čuvanju od samih početaka NSK koji sežu u 16. stoljeće. Prve preuzete rukopisne ostavštine pripadale su Pavlu Ritteru Vitezoviću i Baltazaru Adamu Krčeliću, a krajem 19. stoljeća izdvojene su iz knjižničkog fonda i pohranjene u novoutemeljenu Zbirku starih rukopisa i knjiga. Naglašena su neka od imena čijim se rukopisnim ostavštinama Zbirka s vremenom popunjavala: Lj. Gaj, V. Jagić, Đ. Šurmin, E. Laszowski, E. Kumičić, obitelji Brlić i Mažuranić, Vojnović i dr. U Zbirci se čuva i arhiv lista *Nova Europa*, a osim pojedinačnih rukopisnih ostavština čuvaju se i ostavštine pravnih osoba.

Ivica Matičević s Odsjeka za povijest hrvatske književnosti Zavoda za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe HAZU izlagao je na temu *Od zelene tinte do megapiksela: Rukopisne ostavštine hrvatskih pisaca u Odsjeku za povijest Hrvatske književnosti HAZU*. Autor je prikazao nastanak i razvoj Arhiva Odsjeka, u kojem je pohranjeno više od 200 rukopisnih ostavština hrvatskih pisaca, između ostalog i A. G. Matoša, T. Ujevića, V. Nazora, I. G. Kovačića, M. Begovića i dr. Bilo je riječi i o društvenim, stručnim i znanstvenim okolnostima uslijed kojih je došlo do osnutka Zavoda, a opisane su i forma i struktura tamo pohranjenih rukopisnih ostavština. Naznačene su i perspektive njihove konačne stručne obrade, pohrane i dostupnosti korisnicima, u prvom redu filolozima, kao i tipologije žanrovskih oblika u kontekstu klasifikacije književnosti i tvarnog gradiva. Posebno je naglašeno trenutačno materijalno stanje rukopisnih ostavština, način njihova čuvanja i potreba za njihovom sustavnijom i stručnom obradom.

Sonja Gaćina Škalamera iz Hrvatskog školskog muzeja održala je izlaganje *Autografi učitelja, pedagoga i književnika – rukopisne ostavštine u Hrvatskom školskom muzeju*. Govoreći o rukopisnim ostavštinama jedinog specijaliziranog muzeja za povijest školstva na području Hrvatske tijekom 113 godina postojanja, autorica

je istaknula da je većinom riječ o darovanjima, odnosno o rukopisima hrvatskih učitelja i pedagoga te manjim dijelom književnika. Naglašena je klasifikacijska shema sačuvanih rukopisa, a kao reprezentativni primjeri istaknuti su osobni fondovi D. Trstenjaka, V. Poljaka, M. Pogačić, D. Jarnević, M. Lovraka, G. Viteza i dr. Iznijeti su i detalji o prvom *Imovniku* Muzeja iz 1902. godine.

Mario Stipančević iz HDA u svom je izlaganju *Cjelovitost rukopisnih ostavština na primjerima M. Gavazzija i E. Laszowskog* sažeo vlastita iskustva tijekom rada na sređivanju osobnih arhivskih fondova dvaju istaknutih hrvatskih intelektualaca. Istaknuvši cjelovitost osobnih fondova kao jedan od temeljnih arhivističkih zahtjeva u problematici rukopisnih ostavština, autor je apostrofirao različitost kriterija cjelovitosti za svaku pojedinu osobu i zapitao se je li za cjelovitost osobnog fonda doista potrebno i *službeno* i *privatno*. U potrazi za odgovorom autor je sučelio službeno iz rukopisne ostavštine etnologa Milovana Gavazzija naspram privatnog iz osobnog fonda povjesničara i arhivista Emilja Laszowskog.

Sljedeće izlaganje održao je Ladislav Dobrica iz HDA na temu *Arhivi plemićkih obitelji u Hrvatskom državnom arhivu – njihovo prikupljanje i obrada*. U njemu je prikazao povijesni pregled prikupljanja arhiva plemićkih obitelji i njihovu obradu u HDA, čija su načela u prošlosti i sadašnjosti također obrazložena. Podrobnije su ocrtani počeci organiziranog prikupljanja gradiva plemićkih obitelji, koji sežu na kraj 19. stoljeća, za potrebe Milenijske izložbe u Budimpešti. Posebno značajno gradivo s područja Hrvatskog zagorja prikupljeno je nakon Drugoga svjetskog rata, a od tada datira i sustavnija obrada te vrste gradiva. Pružen je uvid i u razvoj izrade obavijesnih pomagala plemićkih obitelji u svrhu davanja cjelovite obavijesti o gradivu i njegovom stvaratelju.

Nakon završetka prvog dijela izlaganja održano je otvorenje popratne izložbe *Iz riznice rukopisnih ostavština HDA*, koja je postavljena u atriju Arhiva. Autor ovih redaka je prilikom otvorenja između ostalog istaknuo da je s 324 ekspanata raspoređenih u 4 tematske cjeline (Osobni okviri identiteta, Od vojnika i političara do znanstvenika i umjetnika: Privatno i javno, Slike svagdašnjice i Zalutalo u arhiv) jedan od ciljeva tog hoda kroz povijest pobuditi zanimanje znanstvene i šire javnosti za rukopisne ostavštine kao malen, ali nipošto zanemariv dio cjelokupnog baštinskog nacionalnog korpusa.

Drugi dio izlaganja sudionika skupa otvorio je Stanislav Tuksar s Muzičke akademije Sveučilišta u Zagrebu temom *Glazbeni rukopisi sačuvani u Hrvatskoj – stanje, problemi, perspektive* te je dao prikaz dosadašnjih istraživanja glazbenih zbirki u Hrvatskoj, koja sežu u 50-e godine prošlog stoljeća. Naglasio je zamah koji je na tom polju postignut zalaganjem današnjeg Odsjeka za povijest hrvatske glazbe HAZU. Danas broj glazbenih zbirki u Hrvatskoj iznosi više od 270, njihovi su katalozi objavljivani u tiskanom obliku, a muzikalije su sređivane u sklopu nekoliko znanstvenih projekata. Kao osnovne poteškoće u tom su smislu istaknuti nedostatak financijskih sredstava i kvalificiranih glazbeno-arhivističkih kadrova. Pozor-

nost je u izlaganju bila usmjerena i na cjelovite osobne fondove glazbenika, pri čemu su uzeti primjeri iz HDA, NSK i Hrvatskog glazbenog zavoda.

Glazbenom se baštinom pozabavila i Vjera Katalinić s Odsjeka za povijest hrvatske glazbe Zavoda za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe HAZU u izlaganju naslovljenom *Rukopisne muzikalije kao izvor podataka za kulturnu povijest na primjeru dubrovačke zbirke Pavla Gozzea*. Autorica se osvrnula na sadržaj te glazbene zbirke koja se čuva u Samostanu Male braće u Dubrovniku. Zbirka se uklapa u profil europskog glazbenog fonda s velikim brojem talijanskih i srednjoeuropskih velikih i malih majstora 18. i ranog 19. stoljeća. Posebno je zanimljiv rukopisni dio fonda, jer sadrži puno podataka bitnih za istraživanje kulturnih navika dubrovačkoga plemstva i glazbenu infrastrukturu većih glazbenih središta iz kojih su dobavljana.

Ivanka Magić Kanižaj iz HDA posvetila se u izlaganju *Osobne ostavštine u nadbiskupijskom arhivu u Zagrebu* rukopisnim ostavštinama koje se čuvaju u toj ustanovi koja čuva oko 160 osobnih ostavština, pri čemu se ističe 12 ostavština zagrebačkih biskupa i nadbiskupa. Obimom su najveće ostavštine pomoćnih biskupa, kanonika i svećenika s područja Zagrebačke nadbiskupije. U izlaganju su istaknute opće informacije o broju, veličini, obradi, dostupnosti i korištenju tih fondova, a na primjeru rukopisne ostavštine povjesničarke umjetnosti Anđele Horvat pokazane su konkretne posebnosti rada s takvim ostavštinama. Autorica se ukratko dotaknula i rukopisnih ostavština u vjerskim zajednicama općenito.

Iva Ceraj iz Hrvatskog muzeja arhitekture HAZU govorila je na temu *Rukopisna ostavština arhitekta – prinos znanstvenomu istraživanju i vrednovanju opusa*. Istaknuta je posebna vrijednost rukopisnih ostavština arhitekata zbog priključenja verbalne konotacije vizualnim kategorijama arhivske dokumentacije i cjelovitog sagledavanja arhitektonskog opusa. Osobni fondovi arhitekata uglavnom obuhvaćaju osobnu i profesionalnu dokumentaciju, opisne dijelove projektne dokumentacije, stručne prijevode i teorijske tekstove arhitekata, kao i izvješća sa stručnih putovanja. Kao konkretan primjer važnosti osobnih fondova arhitekata autorica je predstavila rukopisnu ostavštinu Bernarda Bernardija, s posebnim osvrtom na važnost njegovog pisanog izvještaja s putovanja po nordijskim zemljama radi smještaja njegovog opusa u prošireni kontekst europske moderne.

Hrvoje Gržina iz HDA u svom je izlaganju *Od svjetlopisa do rukopisa: Fotografske ostavštine u baštinskim institucijama* govorio o posebnostima te vrste ostavština koje čuvaju arhivi, knjižnice, muzeji i slične institucije. Osim na fotografsko gradivo, bilo pozitive ili negative, autor se osvrnuo i na popratni materijal koji je često preuzet s njim, poput knjiga i dnevnika snimanja te zapisa fotografa i skrbnika. Na taj se način slika i tekst međusobno nadopunjuju i, prema riječima autora, tako se dobiva sveukupnost informacija o samom snimku. Na vrlo zanimljiv način autor je svoje izlaganje zaključio kroz primjere o tom međudnosu informacija danih svjetlopisom i rukopisom.

Maja Šojat-Bikić iz Muzeja grada Zagreba izlagala je na temu *Hrvatska AKM zajednica u online prostoru: komuniciranje kulturne baštine u digitalnom obliku i udio digitalnih zbirki rukopisnih ostavština u online ponudi*. Autorica je u izlaganju prikazala aktualnu sliku temeljnih hrvatskih baštinskih ustanova u *online* prostoru, koncentrirajući se na nedavne rezultate istraživanja mrežnih stranica državnih arhiva, narodnih knjižnica i muzeja, kao i *online* dostupnih digitalnih baštinskih zbirki na temelju rezultata koji se nalaze u autorskoj bazi podataka *Hrvatska kulturna baština online* (2011.-2014.). Istaknute su žanrovske i tematske značajke digitalnih baštinskih zbirki s posebnim naglaskom na zastupljenost rukopisa i rukopisnih ostavština u *online* ponudi. Dvije različite sudbine rukopisnih ostavština prikazane su kroz primjer Franje Buntaka, negdašnjeg ravnatelja Muzeja i zagubljenu knjigu Ivana Gerersdorfera, kolekcionara i restauratora satova i mehaničkih glazbenih automata.

O uvijek aktualnom i osjetljivom problemu dostupnosti osobnih podataka govorio je Jozo Ivanović iz HDA u izlaganju *Dostupnost osobnih podataka: Između prava na sjećanje i prava na zaborav*. Upozorio je na činjenicu da su osobni podatci danas znatno brojniji i dostupniji nego ikad prije, jer ih u znatnoj mjeri svojevolumeno dijelimo s nama bliskim osobama. Riječ je o sučeljavanju dvaju prava, onog da se ostavi trag i prava na privatnost. U suvremenim okolnostima mehanizmi koji štite privatnost često puta nisu dorasli problemima koje uzrokuje velik broj osobnih podataka i njihova laka obradivost. Zato se u novije vrijeme kao produžetak koncepta privatnosti javlja i pravo na zaborav, čiji učinci i domet zahtijevaju dodatnu doradu po pitanju njegove sigurnosti i dometa.

Aleksandra Horvat s Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu u izlaganju *O nekim autorsko-pravnim pitanjima bitnim za baštinske institucije i rukopisne ostavštine* pozabavila se osjetljivim pitanjem autorskih prava. Autorica je upozorila na pojedine posebnosti hrvatskog Zakona o autorskom pravu i srodnim pravima iz 2003. u vezi sa zaštitom objavljenih i neobjavljenih autorskih djela. Fineze zakona vidljive su između ostalog i po tome da baštinske institucije ne mogu objaviti neobjavljeni rukopis, iako su njegovi vlasnici, no ne i nositelji autorskog prava. Poteškoće pri traženju nositelja autorskog prava za dopuštenje objavljivanja sežu od nemogućnosti identifikacije nositelja/autora do prepreka u njegovom lociranju zbog nepostojanja javnih registara nositelja prava.

Filip Hameršak s Pravnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu osvrnuo se na svoja iskustva u radu s rukopisnim ostavštinama osoba iz druge polovice 19. i prve polovice 20. stoljeća u izlaganju *Neka istraživačka iskustva s rukopisnim ostavštinama uz poseban osvrt na nepoznato djelo Antuna Dabinovića*. U svom autorskom radu u sklopu *Hrvatskog biografskog leksikona* autor se susreo s osobnim arhivskim fondovima i fondovima pravnih osoba u kojima se često preklapa ono intimno i ono javno, kao i službeno i neslužbeno. Osim uobičajenog gradiva kao što je korespondencija, dnevници i memoari, autor je upotrebljavao i neobjavljene inačice publicističkih, stručnih i znanstvenih tekstova. Jedan takav primjer je drugi i treći

neobjavljeni svezak *Hrvatske državne i pravne povijesti* Antuna Dabinovića, čijoj je sadržajno-kontekstualnoj razradi autor posvetio drugi dio svog izlaganja.

Posljednje izlaganje na znanstvenom skupu održao je Vladimir Brnardić s Hrvatske radiotelevizije. U izlaganju *Otkrivanje prešućene epizode Drugoga svjetskog rata: rukopisna ostavština Andre Vrkljana – od strojopisa do knjige i filma* također donosi osobno iskustvo vezano uz rad na objavi dotad nepoznatog dnevnika Andre Vrkljana, kapetana bojnog broda Pomorskog sklopa Hrvatske legije na istočnome bojištu. Autor je sudjelovao u pripremi dnevnika za objavu, koja je u obliku knjige i realizirana 2012. i snimanju kraćeg dokumentarnog filma u kojem je svoj iskaz dao jedan od legionara. Na taj je način osvijetljena jedna dotad nepoznata epizoda iz Drugoga svjetskoga rata.

Na kraju su Melina Lučić, Marina Škalić i Jozo Ivanović zahvalili sudionicima i ukratko saželi neke od problema i zaključaka o kojima je bilo riječi u izlaganjima.

Marijan Bosnar